

УДК 377.6:168.522:81/83

Омелянчик Т., викладач

Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж, Вінниця

ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто основні напрямки культурологічного підходу до вивчення літератури, названо фактори, що викликають посилений інтерес до вивчення цього предмету в школі, підкреслено важливість культурологічної освіти у процесі навчання та виховання зростаючого покоління.

Ключові слова: культура, культурологія, культурологічний підхід, літературна компетентність.

Гострий дефіцит культури, звуження сфери її впливу в сучасному суспільстві, традиційна освіта, головною метою якої є засвоєння знань, умінь і навичок, загострили проблему розвитку особистості учнів та їх творчих можливостей. Орієнтація на врахування інтересів та потреб особистості вимагає створення відповідних умов з метою оволодіння культурними цінностями. Останнім часом виникла необхідність оновлення національної системи освіти, і тому не випадково культурологічна лінія є однією з чотирьох основних ліній Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Не дивно, що цю проблему досліджували ще з другої половини ХХ ст. вітчизняні педагоги та літературознавці. Так, окремі її аспекти, що стосуються перспектив, ролі та місця педагогічної діяльності у становленні та розвитку культури особистості, опрацьовували у своїх роботах Є. Більченко, О. Бондаревська; системно-культурологічні основи вивчення гуманітарних предметів у школі та секрети майстерності вчителя-словесника висвітлювали у своїх працях М. Боровик та Т. Бугайко; суть та зміст культурологічного аспекту викладання літератури у школі чітко визначені у навчальних посібниках В. Доманського та Л. Крилової.

Метою нашої наукової розвідки є бажання звернути увагу на те, що культурологічний підхід до вивчення гуманітарних предметів у школі стосується будь-якого вияву навчання й виховання, бо він розглядає кожного учня як неповторну особистість із власним внутрішнім світом, потребами й захопленнями. З огляду на це, викладання української літератури сьогодні виконує особливі завдання, серед яких важливе місце посідають такі:

- усвідомлення кожним учнем себе як носія культури певного народу;
- формування цілісного бачення світу й себе у ньому;
- розуміння того, що через залучення до скарбів вітчизняної культури старшокласник стає спочатку громадянином своєї держави, а потім – громадянином світу, бо його культура – частина світової;

– переконання у тому, що вивчення рідної мови й літератури – необхідна умова формування себе як національно свідомої, громадянськи активної, духовно багатой особистості, яка творчо переосмислює художні доробки минулого, має власну думку щодо сучасного й особисте бачення перспектив розвитку української культури в майбутньому. На нашу думку, якщо сучасний урок української літератури будуватиметься з урахуванням цих аспектів та вимог, то вони будуть здатні повною мірою задовольнити інтелектуальні, духовні, емоційні, естетичні потреби учня.

В основу сучасних культуровідповідних освітніх концепцій і культурологічних підходів до викладання навчальних предметів покладено усвідомлення єдності літератури, культури й суспільства, новий погляд на роль соціуму в становленні гармонійної особистості. Посилений інтерес до навчання української літератури в культурологічному контексті можна пояснити різними факторами, серед яких варто виділити такі:

– українська література складає традицію, без якої неможливе розуміння дійсності, її вивчення є важливою сходинкою культурного й духовного становлення особистості;

– художня література і українська зокрема дає можливість формування цілісної картини світу, зміцнює духовність. Таким чином здійснюється процес становлення культури особистості, що забезпечує реалізацію головних принципів оновлення національної системи освіти, і тому не випадково культурологічна лінія є однією з чотирьох основних ліній Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Навчання й виховання учня з установкою на особистісно орієнтоване навчання, на думку Є. Бондаревської, можуть бути реалізовані лише за допомогою культурологічної освіти, в якій слова й думки про культуру втілюються в науково організовану систему й забезпечують умови для становлення культури як суб'єкта діяльності [4, с. 61]. З вищеназваного можна робити висновок, що:

– освіта – це духовне обличчя людини, яке формується у процесі освоєння моральних та духовних цінностей культури;

– об'єктом і метою освіти є культурна людина;

– розвиток освіти у контексті світової і національної культури передбачає гуманітаризацію технологій навчання і виховання, створення в освітніх закладах середовища, яке формувало б особистість, здатну до творчої самореалізації в сучасній соціокультурній ситуації;

– творчість – основа розвитку культури, тому основним принципом освіти у контексті культури є принцип креативності, який передбачає створення атмосфери співпраці й співтворчості;

– освіта повинна наповнюватись культурними, тобто загальнолюдськими цінностями.

Дотримання та реалізація таких вимог забезпечує культурологічний підхід – основний метод проектування особистісно орієнтованої освіти, компонентами якої є: ставлення до учня (студента) як до суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку; ставлення до педагога як посередника між учнями і культурою, здатного надати їм підтримку в самовизначенні й розвитку; ставлення до освіти як до культурного процесу, рушійними силами якого є особистісні смисли, діалог і співробітництво його учасників; ставлення до навчального закладу як до цілісного культурноосвітнього простору, в якому відтворюються культурні зразки життя, здійснюється виховання людини культури. Саме на уроках (заняттях) літератури є всі умови для розвитку такої діяльності та роботи над виробленням та розвитком літературної компетенції.

Компетенція – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Отже, поняття компетентності не зводиться тільки до засвоєння знань і здобуття навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості. Варто підкреслити, що літературна компетенція – інтегрований результат навчальної діяльності студентів, який базується на сумі знань, отриманих у процесі літературної освіти, і виявляється у вміннях, необхідних для сучасного життя, а саме:

- здатність активно приймати рішення;
- готовність брати на себе відповідальність;
- врегулювання конфліктів ненасильницьким шляхом;
- опанування важливим у суспільному житті усним і писемним спілкуванням;
- оволодіння інформаційними технологіями;
- уміння здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію;
- потреба і уміння самореалізовуватися й самоорганізовуватися;
- здатність до раціональної, продуктивної, творчої діяльності.

За визначенням Н. Щуркової, ідивідуальне сходження учня до культури відбувається завдяки трьом взаємопов'язаним процесам:

- 1) накопичення знань про людину й навколишній світ;
- 2) оволодіння учнем (студентом) набором культурних умінь і навичок, необхідних для життя в сучасному світі;
- 3) присвоєння цінностей культури людства [11, с. 83].

Шкільна практика засвідчує, що ефективною є та методична система, яка передбачає практичну реалізацію діалогічної діяльності учнів. Діалогічність – це показник якості культурного існування людини: «Бути означає спілкуватися діалогічно» [1, с. 294].

У результаті діалогу людина замислюється над своїм місцем у суспільстві, над вибором життєвого шляху, зможе нести відповідальність за свій вибір, свою особисту долю. Такий вибір є творчістю. Зважаючи на це, визначимо такі основні цінності культурологічної особистісно орієнтованої освіти: людина як суб'єкт культури, особистого життя та індивідуального розвитку; освіта як культурно-розвивальне середовище; творчість і діалог як способи існування й саморозвитку людини в культурноосвітньому просторі. Діалогічний метод навчання дає розуміння того, що художній текст – це не відображення реальної дійсності, а окремих світ, який живе й розвивається за своїми власними законами. Діалог читача з літературним твором відбувається під час прочитання твору й проєктується в широку панораму культурно-історичного процесу як діалог культур, суб'єктами-учасниками якого виступають, як зазначає Є. Більченко, «традиція, носієм якої є читач», і «традиція, яку репрезентує автор» [3, с. 10]. Під час аналізу літературного твору читач має відновити діалог тексту з його епохою, а задля цього потрібно актуалізувати знання з курсу історії України або всесвітньої історії про суспільні процеси та історичні події певної доби. Художні твори, передбачені навчальною програмою з української літератури для учнів основної школи, та вдало підібраний учителем методичний апарат дає змогу збагатити знання історико-культурного змісту за такими напрямками:

- 1) місце літературного твору в історії національної та світової культури;
- 2) зображення в художньому творі культурних традицій народу;

3) змалювання в літературному творі культури різних епох.

Діалог літературного твору зі світовим мистецтвом передбачає використання певних засобів навчання, зокрема репродукцій картин, фото архітектурних пам'яток, відео – або аудіозаписів музичних творів, перегляд театральних постановок і кінофільмів. Тому, враховуючи вікові особливості учнів (студентів), інтереси яких передусім зосереджені на сюжеті і героях літературних творів, доцільно увиразнювати для кожного конкретного літературного твору актуальні для нього культурологічно-контекстні зв'язки.

Аналіз науково-педагогічної літератури, педагогічного досвіду вчителів-словесників надав нам можливість виокремити основні напрями культурологічного підходу до вивчення літератури в основній школі:

- залучення історичного та культурного контексту під час вивчення літературного твору на уроках української літератури;

- організація діалогової діяльності учнів (діалог читача з художнім текстом, діалог учителя та учня, діалог між учнями, діалог тексту з його епохою, діалог літературного твору і світового мистецтва тощо);

- формування в учнів основної школи культурологічної компетентності.

Культурологічна компетентність у педагогічній теорії визначається як здатність особистості орієнтуватись у питаннях культури як феномена, сформованість умінь вписувати явища в її контекст, визначати взаємозв'язок між різними галузями культури й відтворювати зразки тієї чи іншої епохи безпосередньо в творчій діяльності [5, с. 9]. Це вже якість особистості учнів (студентів) у яких з'являється потреба сприймати культуру, знаходити у творах моральну основу, і, що важливо, у них формуються особистісні риси, які дають змогу:

- відчувати себе об'єктом і суб'єктом культурно-історичного процесу;

- розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження й передавання цінностей;

- збагачувати знання в галузі мистецтва;

- поглибити уявлення про традиції, звичаї, духовні цінності свого народу та інших народів світу;

- вміти спілкуватися в сучасному світі, оперуючи культурними компонентами.

У сучасній школі особливе значення має моральна, психологічна й безпосередня підготовка учнів на уроках і в позакласній роботі з літератури до продуктивної праці в суспільстві. Єдність навчального і виховного процесу в сучасній школі вимагає тісніше зв'язувати вивчення літератури з суспільним життям трудівника демократичної держави, гідного спадкоємця минулого українського народу.

Отже, можна зробити висновок, що культурологічний підхід сприяє літературному й загальнокультурному розвитку учнів. Сподіваємося, що курс літератури, який покликаний вирішувати важливі цілі нашого суспільства:

- готувати юнаків та дівчат до життєдіяльності в полікультурному просторі;

- виховувати у них повагу до інших національних культур;

- формувати вміння бачити світовий контекст і через нього на новому рівні усвідомлювати національну своєрідність української літератури, її здобутки та внесок у розвиток світової культури – буде сприяти формуванню компетентного читача. Саме завдяки такій роботі, на новому етапі розвитку нашого суспільства престиж української

культури, мови, літератури піднесеться як на загальноосвітньому тлі, так і в сучасному національному культурологічному напрямку. Згадаймо слова Івана Огієнка: « Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні характери» [12, с. 297].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – Москва : Сов. Россия, 1979. – 320 с.
2. Більченко С. Педагогіка як форма буття культури: перспективи діалогу педагогічної та культурологічної парадигми / С. Більченко // Шлях освіти. – 2006. – № 3. – С. 2–5.
3. Більченко С. Проблема тексту культури в змісті освіти / С. Більченко // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 8–12.
4. Бондаревская Е. В. Педагогика : личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 1999. – 560 с.
5. Боровик М. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе: автореф. дисс. канд. пед наук / М. Боровик. – Санкт-Петербург, 1997. – 19 с.
6. Бугайко Т. Майстерність вчителя-словесника / Т. Бугайко, Ф. Бугайко. – Київ : Рад. школа, 1963. – 188 с.
7. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. – [Чинний від 2004-14-01]. – К.: КНТ, 2004. – 88 с.
8. Доманский В. Литература и культура: Культурологический поход к изучению словесности в школе: учебное пособие / В. Доманский. – Москва : Флинта: Наука, 2002. – 368 с.
9. Крылова Л. Культурологический аспект преподавания литературы в школе / Л. Крылова. – Петропавловск, 1999. – 266 с.
10. Мовчан Р.В. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5–12 кл. / заг. ред. Р. В. Мовчан. – Київ : ВТА «Перун», 2005. – 201 с.
11. Щуркова Н. Культура современного урока / Н. Щуркова. – Москва : Пед. об-во России, 2000. – 112 с.
12. Тимошик М. Історія української літературної мови: Історико-біографічний нарис / М. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.

Омелянчик Т., преподаватель

Винницкий гуманитарно-педагогический колледж, Винница

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

В статье рассматриваются главные направления культурологического подхода к изучению литературы, названы факторы, вызывающие усиленный интерес к изучению этого предмета в школе, подчёркивается необходимость культурологического образования в процессе обучения и воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: культура, культурология, культурологический подход, литературная компетентность.

Omelyanchik T., teacher at the Department of Ukrainian Philology
Vynnytsya regional municipal college of Humanities and Education

FORMING LITERARY COMPETENCE OF SENIOR PUPILS

The article looks at the main trends in culturological approach to teaching literature; lists the factors that promote interest in studying it as a school subject; highlights the importance of culturological education in the process of teaching and upbringing the rising generation.

Key words: culture, culturology, culturological approach, literary competence

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію

ВОЛОДИНОЇ Тетяни Святославівни

«Метамова сучасної лінгвістики: принципи перекладу». –

Київ: Вид. центр КНЛУ, 2016. – 367 с.

Монографічна праця Володіної Тетяни Святославівни присвячена розробленню методологічних принципів перекладу термінології сучасної лінгвістики у науковому тексті та поза його межами. Робота виконана в руслі міждисциплінарних наукових досліджень та реалізує важливий академічний принцип спадковості наукового знання завдяки поєднанню положень новітньої антропоцентричної парадигми з положеннями традиційних системно-структурного, функціонального та когнітивно-діяльнісного підходів.

Актуальність досліджуваної теми не викликає сумнівів, адже значущість вивчення поданих принципів перекладу сучасної лінгвістичної термінології як для мовознавства, так і для теорії термінологічного перекладознавства важко переоцінити. Перед нами, поза сумнівом, тематично насичена монографія, не лише за обсягом і поданням теоретичного та практичного матеріалу, але й за широтою застосованих методів дослідження. Наукову достовірність цієї праці забезпечує, зокрема, її джерельна база. Адже матеріалом дослідження слугували численні спеціальні лінгвістичні словники та енциклопедії сучасної англійської, німецької, російської, української мови, а також оригінали та переклади наукових текстів з лінгвістики Р. Келера, Д. Кристала, Н. Хомського, що є близькими тематично й змістовно.

Вибрана авторкою царина дослідження, для нас – лінгвістів, є цікавою темою, оскільки лінгвістична термінологія найбільш чутливо реагує на будь-які зміни у соціолінгвістичному устрої, і тому активно поповнюється термінологічними новоутвореннями найчастіше у галузі генеративної граматики, когнітивного синтаксису або фоносемантики, не оминаючи й прикладної лінгвістики. Крім того у процесі внутрішньо – та міжгалузевих лінгвістичних комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів відповідними терміносистемами. Такий процес авторка називає «міграцією» терміносистем під впливом глобалізації, що спричиняє появу *меланжових* лінгвістичних досліджень, які стають підґрунтям для виникнення «*new*»-метадіалектів (термін Володіної Т.С.), без знання термінології яких неможливо засвоїти їх базові положення, вести наукові дискусії, читати наукові статті зарубіжних